

PhD értekezés tézisei

Dr. Oravecz Róbert

ÖNGYILKOS SZÖVEGEK ÉS
BÚCSÚLEVELEK TRANSZKULTURÁLIS
ELEMZÉSE

Pécsi Tudományegyetem

2003

ÖNGYILKOS SZÖVEGEK ÉS BÚCSÚLEVELEK TRANSZKULTURÁLIS ELEMZÉSE

PhD ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

ORAVECZ RÓBERT

Robert.oravec@guest.arnes.si

A BÚCSÚLEVÉL ELEMZÉS TUDOMÁNYOS TRADÍCIÓJA AZ 50-ES ÉVEKTŐL NAPJAINKIG

Mint ahogyan az a szerző más szövegeiben már megemlítésre került, korunk nem kedvez a nagy horderjű, koherens és mindenekelőtt az exklúzióra törekvő pszichológiai elméletek létrejöttének. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy a pozitivista tudáshalmozás sem minden esetben gyümölcsöző, mert a több tudás ne minden esetben vezet a jelenség jobb megértéséhez ill. a probléma sikeresebb megoldásához.

A szuicidológia mint tudomány, az öngyilkosság-jelenség megmagyarázását ill. megértését tűzte ki célul, a tudományos eredmények relevanciája azonban mindenkor az öngyilkosság – megelőzés sikerességében mérhető le.

Az elmúlt közel negyven év során a búcsúlevél –kutatás sajátos tudományos diskurzust hozott létre, mely jól tükrözi a szuicidológia fejlődési folyamatát és elméleti meghatározottságát, de ugyanakkor a rendelkezésre álló közlemények alapján úgy tűnik, hogy a búcsúlevél kutatás sajátos módon elszigetelődött a humanisztikus tudományok területén az elmúlt évtizedek során lezajlott történésektől.

A kezdeti fellendülés után a búcsúlevél kutatás az elmúlt években nagyot veszített lendületéből. Ezt bizonyítja márcsak az is, hogy 1991 és 1998 között ugyan 26 búcsúlevél elemzéssel foglalkozó cikk látott napvilágot, de ezek közül 19 publikáció szerzője két szerző, Leenaars ill. Lester.

A szerző véleménye szerint a publikációk viszonylag nagy száma sem arányos a bennük rejlő ismeretanyag mennyiségével. Gyakorlatilag a 90-es években a búcsúlevél kutatások nem járultak hozzá számottevően a szuicidológia fejlődéséhez.

Sőt úgy tűnik, hogy az uralkodó szuicidológiai paradigma a búcsúlevél kutatástól nem vár további (forradalmi) eredményeket.

Mivelhogy a shneidmani szuicidológia elmélete és gyakorlata mindmáig állja a sarat, hosszú időn keresztül a szuicidológia "normális állapotáról" lehet beszélni. Tekintettel az eddigi tartalom elemzések tudományos relevanciájára, a búcsúlevél kutatások viszonylag perifériás jelentőségűek. Pl. Leenaars összefoglaló és prospektív jellegű cikke azonban utal arra, hogy a kutatások esetleg szolgálhatnának olyan információkkal, melyek hozzájárulnának a szuicídium transzkulturális és transztemporális dimenziójának a megértéséhez.

A búcsúlevél kutatások forradalmasításához mindenekelőtt szükséges olyan új kérdések felvetése, melyekre az eddigi "normális" tudomány nem volt képes elfogadható választ adni.

Az eddigi tények alapján úgy tűnik, hogy a búcsúlevél elemzés eddigi története, tradíciója lényegesen kevesebb érdemleges válasszal szolgált, mint ami módszertani és ismeretelméleti problémát felszínre hozott.

Az eddigi búcsúlevél elemzés a "búcsúleveleket" úgy tekintette, mint a szuicídium előtt álló individuuum lelkének tükrét. S amennyiben a kutatások célja a shneidmani állítások igazolása lett volna csupán, (Carnap pozitivista szemlélete alapján) akkor úgy tűnik, hogy az eddig véghezvitt kutatások nagymértékben teljesítették az elvárásokat. Leenaars munkamódszere ugyanis egyértelműen igazolta a modern szuicidológiai posztulátumok érvényességét a búcsúlevelek tartalma alapján.

Egyértelmű azonban, hogy a valódi és szimulált búcsúlevél elemzés az aránytalanul nagy munkaráfordítás ellenére nem váltotta be a hozzáfűződő reményeket. A Diamond és munkatársai által közzétett szöveg szerint a "szuicidális lelkiállapot" (state of mind) olyan dependens változó, melyet provokálhat maga az instrukció, mármint a felhívás arra, hogy *"írjanak olyan búcsúlevelet, amilyent akkor írnának, ha ténylegesen öngyilkosságot követnének el."*

Azzal, hogy a búcsúleveleket nem csupán „lábnymoknak tekinti a hóban”, de diszkurzív terméknek, mely befolyásolja az adott individuuum gondolatait és következményes cselekedeteit is, az állítás intuitív módon átvezette a búcsúlevél kutatást a diszkurzív szuicidológia területére..

A Diamond által közzétett megállapítás óhatatlanul áttolja a hangsúlyt az öngyilkos személyéről a szuicídiumhoz vezető folyamatra, tehát arra a diskurzusra, melyben a "búcsúlevél" ill. a "szuicid szöveg" generálódik.

A "búcsúlevél" jelenség megértésében tehát nem a búcsúlevél író személyiségjegyei ill. lelkiállapota játssza a fő szerepet, de a "búcsúlevelek" ill. "szuicid szövegek" diszkurzív és narratív funkciója. Tehát nem az a kérdés, hogy **ki**, hanem hogy **miért** is ír valaki "búcsúlevelet" ill. "szuicid szöveget".

Ahhoz, hogy az adott szuicídium megelőzhetővé váljon, a szuicidológiai kutatásnak meg kell értenie a szuicídium háttérében rejtőzõ kognitív folyamatokat, nyelvi fordulatokat, diszkurzív és narratív intenciókat, melyek értelmessé teszik a "búcsúlevél" írást és azt elhelyezik a szuicídiumhoz vezető multidimenzionális folyamat komplex mozaikjában.

DISZKURZÍV SZUICIDOLÓGIA, SZUICID SZÖVEG, LELKI FÁJDALOM

Az öngyilkosság szövegszerű vonatkozásaival Osgood és Walker munkásságát követően a magyar szuicidológia az 1980-as években kezdett foglalkozni. Az akkori TBZ kutatás keretében Kézdi Balázs és munkacsoportja a preszuicidális folyamat sajátosságait kutatva különféle, szuicid relevanciával bíró szövegek tartalomelemzését végezte el. Az említett kutatás eredményeit Kézdi 1990-ben doktori értekezés formájában adta közre, "Öngyilkosság, nyelvi kommunikáció, kultúra" címmel.

A diszkurzív szuicidológia csak akkor lehetséges, ha a szuicídiumot mint folyamatot ragadjuk meg. Mint olyan folyamatot, melyben összefonódnak az individuuum világról és önmagáról alkotott reprezentációi, a kultúra közvetítette üzenetek, de az autódstrukció sajátos kognitív lefutásai is.

Kézdi (1995) szerint a szuicídium mint folyamat a preszuicidális szindróma ill. a pszichológiai krízis jelensége segítségével írtató le. Ma, a pszichotraumatológia fénykorában azonban már tudjuk, hogy az „öngyilkosság-történet” sokkal összetettebb és bonyolultabb jelenség, minthogy a krízis ill. a preszuicidális szindróma koncepciójának segítségével kimerítően leírható lenne. Merthogy a preszuicidális történéseket mintegy átítatja az egyén teljes élettörténete de a családról, közösségről, népről alkotott reprezentációk, narratívák is fontos szerepet játszhatnak a szuicídium megvalósulásában.

Az utóbbi években megjelenő, a narratív keretből kiinduló szuicidológiai koncepciók a negatív Self – reprezentációkat hozzák az öngyilkosság – genézis megértésének a középpontjába. Orbach szerint a lelki fájdalom az önnön Self megélésében ill. annak funkcionálásában bekövetkezett extrém változás szubjektív tapasztalata. A negatív érzelmeken túl a lelki fájdalom hordoz bizonyos tapasztalati elemeket is, mint pl. a kontrollvesztés, az

emocionális túltelítődés, a elidegenedés, a fájdalom irreverzibilitása és végtelensége valamint az elhagyottság ill. az elhagyás szubjektív érzete.

Az Orbach által belső fájdalomkeltő mechanizmusnak nevezett entitás az egész élet során zajló, a negatív tapasztalatokat, traumákat, visszaéléseket és erőszakot interiorizáló folyamat során jön létre.

A szuicidológiai elmélet másik sarokkövét az interperszonalitás képezi, mely szorosan kötődik az öngyilkosság folyamat kommunikatív dimenziójához. Már Kézdi is hangsúlyozta a nyelv fontosságát a szuicídium genézisében. Szerinte a kultúra és kommunikáció szerves és kölcsönös viszonyban áll egymással. A kultúra tartalmazza azt, hogy mit és hogyan kommunikálunk, ugyanakkor pedig a kommunikációs folyamatok révén öröklődik generációról generációra a kultúrát meghatározó konszenzus.

A kultúra „*mint értelmezhető jelek, szimbólumok egymásba nyúló rendszereinek összességéként tételezi, „... mely nem a társadalmi események, viselkedések, intézmények vagy folyamatok oka, de KONTEXTUS, amelyen belül valami érthetően, azaz SŰRŰN leírható.*”

A szuicidológia mint tudomány célja így nem a törvények keresése, hanem „a jelentés nyomába szegődő”, tehát értelmező tevékenység.

Kézdi szerint „*az öngyilkosság is diskurzusokban, diskurzusok által létezik, mint annak tárgya. Mivel egy adott tárgy nem hoz létre egységes diskurzust maga körül, minden dolog többféle diskurzusból áll össze.*”

A szuicídiumról mint sajátos (individuális és szupraindividuális) jelenségről való értelmes beszéd szorosan kötődik a pszichoszociális identitás fogalmához. Az identitás ugyanis mintegy gyűjtőpontja mindazoknak a történeti, narratív, interperszonális, kulturális és kommunikatív «dolgoknak», melyek segítségével a szuicídium jelensége leírható és megérthető.

Az eddigiek során felvázolt szuicídium-folyamat az öngyilkosság aktusa felé közeledő individuum által létrehozott »szövegszerű termékek« segítségével követhető végig és érthető meg.

E „szövegszerű termékek² nem csupán írott dokumentumai a szuicídium folyamatnak, de konverzációs jellegű történések (tehát verbális kinyilatkoztatások) átiratai is.

E „szövegszerű termékek” a következők:

- A preszuicidális kommunikáció verbális (dialógikus) aktusai (Pl. a “cry for help” kommunikáció átirata)
- Szuicid szövegek, búcsúlevelek
- Interneten keresztül elérhető szövegek (Interaktív és nem interaktív búcsúlevelek, egyéb szuicid- relevanciával rendelkező szövegek,)
- Öngyilkosok verbálisan kinyilatkoztatott monológikus jellegű szövegei
- Média szövegek
- Szuicídium - vonatkozású irodalmi szövegek
- Individuális és kollektív reprezentációk az öngyilkossággal kapcsolatban (pl.családi narratívák).

BÚCSÚLEVÉL ÉS SZUICID SZÖVEG

A szuicídium-folyamat során létrehozott szövegek öngyilkosság relevanciája nem közvetlen és nem egyszerű. E szövegek ugyan szignifikáns kapcsolatot mutatnak az “öngyilkos elmével”, és az öngyilkos hitrendszerével, de e viszony csak a szuicid relevanciával rendelkező szövegek szerkezetének és tartalmának tanulmányozása során válik megérthetővé.

Ugyanis, a szövegeket (mint lingvisztikai értelemben vett szöveget és mint diskurzust) egyaránt befolyásolják kulturális és szituációs tényezők.

- Bizonyos sajátosságok az írott és beszélt nyelv közötti különbségekből eredeztethetők
- Egyes diskurzusok dialógikus keretek között jönnek létre, mások pedig monológként strukturáltak.
- Egyes szövegek követik a levél szerkezetet, mások pedig nem.
- Az eredeti, “belső” öngyilkosságra vonatkozó gondolatok tehát a nyelv, az írottság, az interperszonális helyzet befolyása következtében strukturálódnak, “diszkurzifikálódnak”.

Így nyilvánvaló, hogy a diszkurzív szuicidológia nem csupán egy kutatási módszer, de egy olyan integratív elméleti megközelítés is egyben, mely alkalmas az öngyilkosság jelenség “sűrű” leírására, az önpusztításról való “értelmes” beszéd létrehozására, de a szuicídium diszkurzív aspektusainak a megértésére is.

Shneidman már 1976-ban közzétette, hogy szerinte a szuicid szövegek nem hordoznak olyan információkat, melyek lényegileg hozzájárulhatnak az öngyilkosság-jelenség ill. az öngyilkosságot elkövető személy személyiségvonásainak a megismeréséhez. Ugy tekintette, hogy a szuicid szövegek gyakran hordoznak banális, személytelen kijelentéseket, melyekben nem tükröződik az öngyilkos személyes drámája.

A diszkurzív indíttatású tudományos vizsgálódás szempontjából igen fontosnak tűnik annak felismerése, hogy a búcsúlevelek és szuicid szövegek egyaránt "szövegek".

Ugy mint "text" és úgy is mint "discourse". Enkvist szerint a szöveg (text) kontextus nélküli diskurzus, a diskurzus pedig szituatív jelentést hordozó szöveg.

S amíg a szöveg (text) használata korlátozódott a nyelvészetre, a diskurzus (discourse) a humán tudományok egyik központi kategóriájává nőtte ki magát az elmúlt évtizedek során.

Foucault a diskurzust a tudás konsztitúciójának módjaival, a szociális gyakorlattal, a szubjektivitás formáival és a hatalmi viszonyokkal hozta kapcsolatba.

A búcsúlevelek (és a szuicid szövegek) tartalma tehát nem véletlenszerű, de szociokulturális és szituatív jellegű tényezők által meghatározott. E szövegeket tehát lehetetlen "akárhogyan" megírni. Már maga a "búcsúlevél", mint koncepció meghatározza, hogy mikor, ki által és kinek, milyen szándékkal íródik az adott szöveg.

A búcsúleveleket ill. szuicid szövegek nem véletlenszerűen születtek. Az említett tényezőkön kívül számításba kell venni azt a tényt is, hogy a búcsúlevelek és szuicid szövegek írott szövegek. Az írott szövegek ugyanis meglehetősen különböznek a beszélt nyelvi produktumoktól. Az írott nyelv nem csupán a gondolkodás tartalmát befolyásolja, de magát a gondolkodás folyamatát is.

S talán épp az írott és beszélt nyelv "logikájából" adódó különbözőségek kapcsán jelentek meg a "levélminták", mint archaikus diszkurzív mátrixok. A búcsúlevél fogalom tehát óhatatlanul magában hordozza a "levél", tehát az eljuttatás, a "transzfer" lehetőségét. De ugyszintén a tartalom titkosságának igényét, az olvasó (címezett) személyének meghatározottságát, hiszen enélkül a "transzfer", az "eljuttatás" kivitelezhetetlen lenne.

A magyar "búcsúlevél" fogalom tudományos használata meglehetősen problematikus az angol nyelvterületen használt fogalmakkal való közvetlen azonosíthatatlanság miatt. Habár

"konvenció" alapján a magyar szuicidológiai irodalom a "búcsúlevél" fogalmat az angolszász "suicide note" (suzuicid szöveg) fogalommal azonosítja, úgy tűnik, hogy a két fogalom jelentésében meglehetősen eltér egymástól.

A szerző és munkatársa (Oravecz & Czigler 2002) által magyar, szlovén és angol szuicid szöveg mintán elvégzett transzkulturális jellegű szövegelemzés igazolta, hogy a „címezett”, az „aláírás” és az „elköszönő frázis” mint strukturális változók a búcsúlevél diskurzus releváns alkotóelemeit képezik. Az említett változók a feldolgozott szuicid szöveg minták kb. felében vannak jelen.

Az alkalmazott nem parametrikus korrelációs analízis rámutatott arra, hogy a különböző kultúrákban létrejött szuicid szövegek nem mutatnak azonos összefüggéseket a strukturális változók ill. a tartalmi elemek között.

A felsorolt strukturális változók, melyek a szlovén hazafiak által létrehozott szövegek alapján a búcsúlevél diskurzus prototípusát képezik, csupán a magyar szuicid szöveg minta vonatkozásában mutattak pozitív interkorrelációt.

Eszerint csak a magyar szuicidium diskurzus hoz létre olyan szuicid szövegeket, melyek magukon hordozzák a búcsúlevél diskurzus minden szerkezeti ismervét.

A magyar mintával összehasonlítva a szlovén és angol nyelvű szövegek nem tartalmazzák csupán a lehetséges korrelációk egy részét. Ezek között minden esetben szerepel az elköszönőfrázis. Eszerint esetenként a szövegek mutatnak ugyan elköszönésre utaló szerkezetet, de nem ismerhető fel bennük a közvetlen búcsúlevél struktúra.

A magyar szuicid szövegekben feltárt koherens búcsúlevél struktúra arra utal, hogy a levélíró minden szorongása ellenére képes volt eredeti gondolatait hozzáidomítani a levélírás diszkurzív szabályaihoz, térben és időben lehorgonyozni a mondanivalót, kijelölni a szereplőket, sőt felvenni a kijelölt olvasó perspektíváját.

Míndezekek alapján úgy tűnik, hogy egy koherens búcsúlevél diskurzus megkonstruálásához elengedhetetlenül szükséges a szerző alkalmassága az olvasói perspektíva felvételére.

A negatív Self reprezentáció bevonódása a búcsúlevél diskurzusba (a magyar és részben az angol nyelvű szuicid szövegek esetében) igazolja a hipotézist, (Orbach 2001, Oravecz 2002/b) mely szerint a preszuicidális kogníció kapcsolatban áll olyan belső, szenvedést generáló elemekkel, melyek mögött erős negatív Self reprezentációk húzódnak meg.

A szlovén és angol szuicid szövegekben a fragmentált búcsúlevél – struktúra elemeivel olyan pozitív változók korrelálnak, mint pl. az „*Isten veled*”, „*Szeretlek*”, „*Bocsáss meg*” változók, de olyan negatív emocionális attitűdöt kifejező változók is, mint pl. a „*Légy (legyen) átkozott!*” A bemutatott transzkulturális szuicid szöveg kutatás alapján úgy tűnik, hogy e szövegek inkább szociokulturális és kevésbé civilizációs hatás alatt állnak.

Az individuális különbségek kifejezésére kevésbé alkalmas a búcsúlevél diskurzus, főleg a magyar minta vonatkozásában. A búcsúlevél szerűség ugyanis a maga szerkezeti és tartalmi sajátosságaival nagymértékben meghatározza, hogy mit s mi módon lehet közölni, sőt azt is, (a negatív korrelációk alapján), hogy mi az, ami nem elfogadható egy búcsúlevélben.

A mások iránti pozitív attitűd kifejezése, az olvasói perspektíva felvétele nagymértékben hozzájárul a koherens búcsúlevél diskurzus létrejöttéhez. Tekintettel arra, hogy a búcsúlevelek sajátos konstrukciók, amennyiben a szerző és olvasó között megszűnik a jelentések körüli további egyezkedés lehetősége, a beleélés, a „mind reading” fontos eszköze annak, hogy a szerző olyan jelentéseket hozzon létre, melyek „nem hagynak kétséget maguk után”. A búcsúlevelek így koncepciójukban leginkább a sírköfeliratokhoz hasonlíthatók.

Ezzel szemben, a negatív attitűdök kifejeződése a szlovén és angol mintában hozzájárul a búcsúlevél - szerű szövegek szerkezeti és tartalmi koherenciájának a csökkenéséhez.

A koherens búcsúlevél szerkezet olyan diszkurzív mátrix, mely á priori meghatározza a strukturális és tartalmi elemek bevonódását s ezáltal modifikálja az eredeti öngyilkossággal kapcsolatos gondolatokat, ill. azok kifejeződését.

Ugy tűnik, hogy valójában a „nem búcsúlevél szerű” szuicid szövegekben fejeződik ki leginkább az öngyilkosság gondolatával küzdő individuum kogníciója.

SZUICID SZÖVEG, BÚCSÚLEVÉL, SZOCIÁLIS REPRESENTÁCIÓ

Az elköszönő szövegek (valedictory texts) (Frost-Benedikt), így a szuicid szövegek és búcsúlevelek is a szerző és a feltételezett olvasó közötti valódi ill. imagináris interakció során formálódnak. Az elköszönőszövegek szerkezetét és tartalmát tehát (legalább is részben) az határozza meg, hogy a szerző a szöveg megteremtésekor tudatában van annak, hogy az olvasás pillanatában nem lesz jelen ill. nem lesz már az élők sorában.

A szuicid szövegeknek kétségkívül van szerzői és olvasói perspektívája. Az olvasói perspektívát vizsgálva, Frost Benedikt felhívja a figyelmet az elköszönő szövegek sajátosságaira:

- a közölt információ korlátozottságára,
- a nagyfokú félreérthetőségre,
- szerzői intenció kiismerhetetlenségére,
- és a szerző elérhetetlenségéből származó következményekre.

Visszatérve a szerzői nézőpontra, az elköszönő szövegek konstrukciójában mindenképpen fontos szerepet játszik, hogy a szerző milyen intenciókkal és jelentésekkel ruházza fel a feltételezett olvasót, hiszen megnevezve a címzettet vagy sem, de mindig valakinek ír.

Dennett szerint az emberekben a civilizációs folyamat során kifejlődött egy olyan mentális reprezentációs rendszer, az »intencionális tartás« (ang. stance) aminek az a funkciója, hogy effektíven előrelássa és megmagyarázza más individuumok akcióit azáltal, hogy azoknak oki intencionális tudatállapotokat (hitek, szándékok, vágyak) tulajdonít.

Tekintettel arra, hogy a szuicídium »rejtélyes« társadalmi jelenség, a közösségben, a családban, a rokonságban óhatatlanul megjelenik a a halál, az öngyilkosság történetét megfejteni (megérteni) akarás igénye.

Így jönnek létre a „naív szuicídium elméletek”, melyek valójában az öngyilkosságról alkotott szociális reprezentációk. László szerint ezek a reprezentációk képezik a társadalom tagjai számára a valóságot. A szociális reprezentációk konstrukciója során az ismeretlen, jelentés nélküli cselekedetek, tárgyak, események vagy fogalmak ismerős, jelentésteli reprezentációkká válnak.

A naív „szuicídium elméletek” mindenkor

- interperszónálisan orientáltak,
- normatív jellegűek,
- a lineáris logika segítségével épülnek fel és
- morális autoritást valósítanak meg.

A naív szuicídium elméletek alapján konstruált „történetekből” megtanulható az is, hogy az adott „sztorik” egyaránt szolgálhatnak a „megértés” és a „megmagyarázás” eszközeként.

A naív szuicídium narratívák konstrukciója mindenkor az adott kultúra keretében zajlik. A partikuláris szuicídium elméletek egyrészt óhatatlanul beintegrálják a kultúra közvetítette jelentéseket, de ugyanakkor módosítják is azokat.

A szerző és munkatársa (Oravecz&Czigler 2002/a) olyan elemzést végzett, mely nem - öngyilkosság veszélyeztetett egyetemi hallgatók búcsúlevelekkel kapcsolatos szociális reprezentációit vizsgálta meg. A megkérdezett 123 pszichológus ill. szociális munkás hallgató arra adott választ, hogy

- az öngyilkosok ill. a halálraítéltek miért írnak búcsúlevelet,
- egy búcsúlevélnek milyen információkat kellene tartalmaznia?
- a búcsúlevelekben milyen érzelmek, érzések kerülnek leginkább kifejezésre?

A válaszadók, akik a statisztikai valószínűségeket figyelembe véve szinte sohasem találkoztak öngyilkosok ill. halálraítéltek által írott szövegekkel, mégis igen nyilvánvaló kompetenciával nyilatkoztak a búcsúlevélírás okáról, ill. a búcsúlevelek tartalmi és érzelmi komponensiről. A válaszadók a szuicid szövegek intenciója mögött több lényegi motívumot ismertek fel:

- Egyrészt, a szuicid szöveg úgy szerepel, mint a „belső, öngyilkos szöveg” diszkurzifikációjának játéktere. A megkérdezett hallgatók erre céloznak a „*belső levél*” alá rendelhető reprezentációkkal.
- Másrészt, a szuicid szövegek meghatározott interperszonális funkciót töltenek be azáltal, hogy „*információt szolgáltatnak a tettről másnak*”, vagy hogy „*utolsó üzenet*” formájában közvetítik közlendőiket.
- A „*valóság kifejezése*” sajátos köztes funkciót tölt be, merthogy egyrészt kifelé szól, másrészt azonban a „*belső beszédet*” képes szöveggé transzformálni.

A szuicid szövegek – búcsúlevelek tartalmától a megkérdezettek leginkább a lineáris, ok – okozati viszonyok feltárását várják el, mely választ adna az öngyilkossághoz vezető okokra.

A „*kauzalitáson*” alapuló megértési (megmagyarázási) logika manifesztációja igazolja a szociális reprezentációk genézisének motívumát, tehát azt, hogy a naív szuicidum elméletek keletkezésében nagy szerepet játszik az irracionális, önpusztító magatartás értelmetlensége és „*titokzatossága*”, mely arra készteti a „*túlélőket*”, hogy plauzibilis elméletek segítségével megszüntessék a szorongást, melyet az öngyilkosság vált ki bennük.

A statisztikai elemzés igazolta az „*ok*” és a „*depresszió*” valamint az „*ok*” és a „*harag*” közötti szignifikáns korrelációt. Voltaképpen e statisztikai összefüggés jól tükrözi a „*naív szuicidum – elméletek*” konstruálta valóságot. Az önpusztító magatartás mögött fellelhető két ok, a melancholia és a mások iránt érzett és kiélhetetlen düh.

Összehasonlítva a hallgatók válaszai alapján feltárt összefüggéseket egy magyar búcsúlevél – minta változóival, kiderült, hogy a tartalomelemzés során nyert adatok szerint a szuicid szövegek (búcsúlevelek) igen magas arányban (67,2 %) tartalmaznak olyan közléseket, melyek az öngyilkosság okára mutatnak rá.

Az öngyilkossághoz vezető okként a szerzők leggyakrabban a testi betegséget, a lelki gondokat és az elhagyást (elvesztést) nevezték meg.

Ugyszintén a „*fájdalom*” és „*szenvedés*”, de még inkább az „*elviselhetetlen lelki fájdalom*” mutatkozott meg, mint az elemzett szuicid szövegek releváns eleme.

Eszerint a szerzők és olvasók egyaránt részesei annak a szociális valóságnak, amely alapján gondolkodnak, vélekednek az öngyilkosságról, a szenvedésről, de a szuicid szövegek tartalmáról is. E „*valóság*” a szuicidum diskurzus, mely többé-kevésbé átítat mindenkit, aki az adott kultúra kompetenciájával rendelkezik. A szuicidum diskurzus szupraindividuális jelenség. Olyan nyelvi, szituációs és kultúra közvetítette kontextus, mely olyannyira behatárolja az öngyilkosság – folyamatban lezajló történéseket és jelentéseket, hogy maga a preszuicidális folyamat generálta „*különös*” kognitív állapot nem befolyásolja lényegesen a szuicid szövegek szerepéhez és tartalmához fűződő szociális reprezentációkat. Sem a szerző, sem pedig a potenciális olvasó aspektusából.

SZUICID SZÖVEG, PERFORMATÍV, NEGÁCIÓ

Mint ahogyan az már kiderült, a szuicid szövegek, búcsúlevelek egyrészt hozzásegítik az individuumot ahhoz, hogy a „*belső*”, strukturálatlan gondolat-foszlányokat strukturált szöveggé alakítsa át, másrészt a szuicid szövegek, búcsúlevelek fontos, interperszonális szerepet töltenek be azáltal, hogy a meghalni, megszűnni kényszerülő individuumot hozzásegítik egy sajátos, végső kommunikatív aktus véghezviteléhez, mely segítségével egyrészt „*lerendezi ügyeit a világgal*”, másrészt pedig valamiképp módosítja a túlélőkkel való viszonyát, ill. az önmagáról és másokról alkotott reprezentációit.

A szuicid szövegek, búcsúlevelek említett funkciói elválaszthatatlanok, egymással szorosan összefonódnak. Ugyanis képtelenség lenne elképzelni olyan szöveget, mely ne hordozná magán a szövegteremtés egyetemes tradícióját, a diszkurzivizáció szabályrendszerét s legalább egy potenciális olvasó intencióinak előfeltételezettségét.

A szuicid szövegek és búcsúlevelek tehát nem csak arra alkalmasak, hogy a halálba menők információkat szolgáltatassanak a túlélők számára, pl. megmagyarázzák a tett okát, de arra is,

hogy az interperszonálisan lebegő valóság módosításán keresztül átminősítsék a más emberekkel és önmagukkal kapcsolatban kialakított reprezentációikat s ezáltal biztosítják a koherenciát a szuicídium diskurzusával.

A valóság kommunikációs aktusok által való modifikációja leginkább a beszédaktus elmélet segítségével érthető meg. A szerző és munkatársa által kivitelezett transzkulturális, magyar, szlovén és angol szuicid szövegeken, szlovén hazafiak búcsúlevelé mintáján és kontroll e.mail üzeneteken végzett szöveg elemzés eredeti célja az volt, hogy feltárja a különböző nyelveken és szándékkal írott szövegmintákban a negációt kifejező nyelvi elemek, a különféle performatív jellegű kijelentések és a szuicídiumra, halálra vonatkozó közlések kapcsolatát.

Fontos kérdésként vetődött még fel, hogy vajon a különböző (magyar, angol és szlovén) nyelven írott szuicid szövegek mennyiben mutatnak azonos jellemvonásokat ill. mennyiben térnek el a szlovén hazafiak által írott búcsúlevelektől ill. az alkalmazott kontroll mintától.

A vizsgálat igazolta, hogy a különféle nyelveken (pl. szlovén, angol, magyar) írott szövegek más-más diskurzusokat hordoznak magukban. Az angol szuicid szöveg minta a szövegenkénti kijelentés-számban is szignifikánsan eltér a többi szövegmintától. A rövid szuicid szövegek hiánya a mintában igazolni látszik azt a feltevést, mely szerint az angol (amerikai) adminisztráció más kritériumok szerint minősíti az adott szöveget öngyilkosság – releváns szöveggé mint ahogyan az pl. közép – Európában történik.

Ugyiszintén az angol minta sajátossága, hogy a behabítív igék jelentősen alacsonyabb mértékben vannak jelen mint a többi mintákban. A „*megköszönni*”, „*bocsánatot kérni*”, „*búcsúzni*” stb. igék szinte maguktól érthetőően képezik a búcsúlevelé diskurzus fontos elemét. Ezt igazolja az is, hogy a magyar mintában, de még inkább a hazafiak búcsúleveleiben a behabítív jellegű kijelentések statisztikailag is számottevőbb mértékben vannak jelen, mint az angol mintában.

Az alkalmazott interkorrelációs vizsgálat azt igazolta, hogy a verdiktív igék (pl. „*megmagyarázni*”, „*állást foglalni*”) használata szorosan korrelál a negációt kifejező szavak előfordulásával de a „*szenvedés*”, a „*nem bírom tovább*” a direkt és az indirekt szuicídiumra ill. halálra vonatkozó közlésekkel is. A szenvedés kinyilatkoztatása egyaránt jellemző mind a négy mintára, az „*elviselhetetlen lelki fájdalom*” és a szuicídiumra vonatkozó közlések azonban kevésbé jellemzőek a szlovén mintára. Szembetűnik az is, hogy a verdiktív

igékkel csak a szlovén mintában korrelál három negációt kifejező szócska (a „*sehol*”, „*senki*”, és a „*nincs*”).

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a verdiktívek segítségével az individuum kinyilatkoztatja belső tartalmait és kifejezi az öngyilkossághoz kötődő gondolatait.

A megvizsgált mintákra tehát kifejezetten érvényes az a szuicidológiai posztulátum, mely szerint (az egyes) negációra alkalmas kifejezések gyakorisága fordítottan arányos a szenvedés, a direkt és indirekt, öngyilkossággal, halállal kapcsolatos gondolatok verbalizációjával. A szlovén minta esetében a verdiktív (itt kinyilatkoztató) igék használata korrelál a negációt kifejező szavakkal, ugyanakkor nem korrelál a szenvedést, szuicid késztetést kifejező változókkal. A másik három minta ettől eltér, azaz hogy épp ellentétes gyakoriságot mutat.

Egyedül a tagadó „*nem*” szócska korrelál a verdiktív igékkel mind a négy mintában. Eszerint a „*tagadás*” nem csupán a magyar nyelven strukturálódó szuicídium – diskurzus sajátossága, de univerzális szuicidológiai jelenség. Az öngyilkosságra kényszerülő individuum végső „*kinyilatkoztatása*” szükségszerűen igényli a tagadó „*nem*” szócska használatát.

A halálraítelt szlovén hazafiak írásaiban sokkal több utalás van emberközötti viszonyokra. Az intencionális viszonyok elméletének tükrében arra lehet következtetni, hogy a hazafiak képesek voltak utolsó leveleikben a hozzátartozókkal való azonosulásra. A szuicid-szöveg mintákban lényegesen kevesebb interperszonális viszonyt kifejező változó volt azonosítható.

Meglepő azonban, hogy a három minta között nem volt tapasztalható számottevő eltérés. Ennek alapján esetleg feltételezhető, hogy a szuicídium folyamat során olyan kognitív mechanizmusok lépnek működésbe, melyek meggátolják ill. korlátozzák az individuum empátiás képességét, „*intencionális állapotát*”.

A korábbi közlemények utaltak arra, hogy a tagadó nyelvi szerkezeteknek kitüntetett szerepe van a szuicídium magyar diskurzusában, más szerzők azt is igazolták, hogy a magyar szuicid szövegekben szignifikánsan több tagadásra alkalmas nyelvi eszköz található mint a más nyelven írott szövegek mintájában.

A jelen vizsgálat azonban az utóbbi megállapítást nem igazolta. A szlovén szuicid szöveg minta esetében ugyanis szignifikánsan magasabb az explicit negációra alkalmas kifejezések előfordulása mint a többi mintában. A magyar mintában csak a tiltó „*ne*” és a „*semmi*” szavak használata hangsúlyozott.

Annak ellenére, hogy a szlovén mintában sokkal gyakoribb a tagadó „nem” szócska használata, az interkorrelációs elemzés rámutatott arra, hogy a magyar mintában számottevően több változó mutat szignifikáns korrelációt a „nem” szócskával, ami arra utal, hogy a tagadó szóhasználat sokkal integránsabb része a magyar szuicídium diskurzusnak.

Az eddigiek alapján összefoglalható, hogy a szuicid szövegek és búcsúlevelek szinte minden mondatához rendelhető explicit performatív ige. A performatív, cselekvő beszéd leginkább verdiktív, (kinyilatkoztató), és exercizív (utasító) jellegű. Egyrészt segítik az öngyilkosság előtt álló individuumot, hogy kifejezze önmagára és a világra vonatkozó gondolatait, másrészt pedig hogy lerendezze dolgait a világgal. Kétségkívül mindkét típusú aktus csak koherensebbé teszi az individuum világát a szuicídium diskurzusával.

A negációt kifejező nyelvi szerkezetek, de leginkább tagadó „nem” szócska használata tölt be fontos szerepet a performatív jellegű kijelentések megalkotásában. A direkt és indirekt, szuicídiumra, halálra, szenvedésre vonatkozó kijelentések fordítottan arányosan vannak jelen a negációt kifejező szavakhoz viszonyítva. Sajnos úgy tűnik, hogy a halálra, szenvedésre, szuicídiumra vonatkozó kijelentések sem védik meg az individuumot az öngyilkosság aktusától.

SZUICÍDIUM, DISKURZUS, LELKI FÁJDALOM

Shneidmannak köszönhetően már régóta tudott, hogy az elviselhetetlen lelki fájdalom szoros kapcsolatban áll a szuicídiummal. De talán kevésbé tudott, hogy a lelki fájdalom ill. a szenvedés fontos szerepet tölt be az öngyilkosság által nem veszélyeztetett individuumok (hozzátartozók, a közösség tagjai stb.) által alkotott szociális reprezentációk konstrukciójában is.

A bemutatott kutatási eredmények alapján igazoltnak tűnik az a megállapítás, mely szerint az elviselhetetlen lelki fájdalom gyakori tartalmi elemét képezi a szuicid szövegeknek és búcsúleveleknek, de ugyanakkor a potenciális olvasók és más nem szuicidális individuumok szociális reprezentációban is fontos szerepet tölt be az öngyilkos személy feltételezett szenvedése.

Az adott partikuláris szuicídium diskurzus egyaránt tükrözi a valóságot, melyet az öngyilkos személy hozott létre a szuicídium folyamat során, de ugyanakkor azt a valóságot is, melyet olyan individuumok hoztak létre, akik valamiképp belefolytak az adott szuicídium folyamatába. Általában ők azok, akik megkonstruálják az adott szuicídiummal kapcsolatos szociális reprezentációkat, a „naiv szuicid elméleteket”.

A búcsúlevelek és szuicid szövegek mintegy ötvözei a két említett valóság közötti folyamatos interakciónak. A kognitív „összehangolódás” (ang. „interplay”) az öngyilkos individuum és a „Másik” között fontos szerepet tölt be az adott szuicídium folyamat lezajlásában és végső soron a végkifejletben is. Az „összehangolódás” alatt persze sajátos interperszonális jelentéstulajdonító aktusok sorát kell érteni.

Az öngyilkos személy afféle kijelentései, mint pl.: „*Én tudom, hogy te vártad, hogy ez megtörténjen*”, avagy „*Kérlek, hogy bocsáss meg*” jól tükrözik egy másik személy gondolatainak az előfeltételezettségét a szuicídium folyamatában.

Az öngyilkos személy és a szocio-kulturális környezet között lezajló kognitív „összehangolódás” jól tükrözi a lineáris, oknyomozó gondolkodás jelenlétét minden bevonódott szubjektum részéről.

Igen gyakori, mindkét oldalon megjelenő koncepció az „elviselhetetlen lelki (vagy testi) fájdalom”.

A lelki fájdalom diszkurzív manifesztációi két sajátos szerepet töltenek be:

- megtalálni a végső nyugalmat, harmonizálni a személyes narratívumokat és a gondolkodást az öngyilkosság eszméjével,
- és felkínálni egy ésszerű magyarázatot a környezetnek, hozzátartozóknak.

A kutatási eredmények alapján úgy tűnik, hogy a „lelki fájdalom” sajátos eszközszerepet tölt be, mely egyrészt alkalmas arra, hogy harmonizálja a szuicidális individuum belső kognitív sémáit a szuicídium ideájával, másrészt pedig hogy összehangolja a „másoknak” tulajdonított jelentéseket a belső öngyilkos valósággal.

Az elviselhetetlen lelki fájdalom sajátos megnyilvánulása:

„*Ma úgy fáj, mint még soha. Feladom a harcot.*”

alkalmas az ilyenfajta kijelentések diszkurzív szerepének az illusztrációjára.

A kijelentés egyrészt úgy szerepel mint magyarázat a feltételezett olvasók felé, másrészt pedig a belső, kellemetlen érzések diszkurzívizációját tükrözi. A szuicidális individuum tehát a belső kognitív fragmentumokat olyan üzenetté alakítja, melyek összhangban vannak a szocio-kulturális környezet által képviselt „valósággal”.

Ebből következően, az olyan kauzális jellegű preszuicidális reprezentációk konstrukciója, melyek összhangban vannak a környezet által képviselt valósággal fontos szerepet tölt be a szuicidális folyamat kifejtésében. Ugyanis, az olyan kijelentések, mint pl.: „*Nem bírom tovább!*” vagy pl. „*Nincs kiút!*” igen koherensek a valóság „suzuicidális” percepciójával.

Az „elviselhetetlen lelki fájdalom” alkalmas eszköz arra, hogy a búcsúlevelek, szuicid szövegek szerzői elfogadható, de más személyek bevonását nem igénylő magyarázattal tudjanak szolgálni az öngyilkosság okát illetően. (Hasonló fogalom lehet a „sors”) Mindkét terminus igen alkalmas a személyi felelősség feloldására úgy a szuicidális individuum, mint a szuicidális folyamatba bevonódó individuumok vonatkozásában.

Ugyanakkor az „elviselhetetlen lelki fájdalom” alkalmas arra is, hogy kielégítse az olvasó elvárásait egy elfogadható, kauzális jellegű, az öngyilkosság okát tükröző magyarázat iránt, anélkül, hogy a szerző megvádolná, vagy felelőssé tenné.

Pl.: „*Nincs már semmi mód arra, hogy a dolgok jobban menjenek, már nincs remény a megmenekülésre...*”

A „lelki fájdalom” beépítése a partikuláris szuicídium diskurzusba olyan kauzális magyarázattal szolgál az öngyilkosság okát illetően, mely koherens a szuicidális individuum self reprezentációival, de a szuicídium folyamatba bevonódott személyek belsővé tett reprezentációival is.

ZÁRÓSZÓ

Mint ahogyan azt a szerző már a bevezetőben is előrejelezte, a disszertáció némileg rendhagyó. Egyrészt abban, hogy nem követi a tudományos disszertációk jól bevált szerkezetét, de kérdésfeltevésében, módszertanában is eltér a szokásos tudományos dolgozat írástól.

Ennek ellenére a szerző úgy véli, hogy a dolgozattal sikerült belépni a diszkurzív szuicidológia diszruszába és ajtót nyitni olyan „beszélyek” számára, melyek hozzájárulhatnak a szuicídium jelenség alternatív interpretációjához.

Foucault szavaival élve, *“szeretném, ha lenne mögöttem egy hang... mely így beszélne: “Folytatni kell, én nem bírom tovább, folytatni kell, szavakat kell kimondani, amíg csak van belőlük, beszélni kell őket, amíg csak meg nem találunk, amíg ki nem mondanak engem – furcsa szenvedés, furcsa hiba, folytatni kell, habár lehet, hogy mindez megtörtént, lehet, hogy már*

kimondottak engem, lehet hogy már elvittek az én történelmem történetének küszöbére, az ajtó elé, mely az én történetembe, történelmembe vezet - meglepne, ha kinyitna.”” (a szerző fordítása)

AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉBEN KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓK

ORAVECZ R. (1999) ON THE CONTENTS OF SUICIDE NOTES AND THE FAREWELL LETTERS OF PATRIOTS, EXECUTED DURING THE SECOND WORLD WAR Etnolog 9/1

ORAVECZ R. (1998) HALÁL ÉS IDENTITÁS (Death and Identity) - Kharon 1998 Vol. 2 Num. 4

ORAVECZ R. (1999) ADALÉK A GOTLAND VITÁHOZ (Contribution to the „Gotland” Discussion, Supported by Slovene Suicidological Data Addictologia Hungarica VII/4 1999

ORAVECZ R. (1999) SZLOVÉN ÖNGYILKOS SZÖVEGEK ÉS A II. VILÁGHÁBORÚ SORÁN KIVÉGZETT HAZAFIAK BÚCSÚLEVELEINEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE (1999) (Comparative Content Analysis of Slovene Suicide Notes and Farewell Letters of Patriots, Executed during the W.W.II.) Tele – dialógus Ed: Kelemen Gábor Pro Pannonia Pécs 1999

A SERDÜLŐKORI SZUICID VESZÉLYEZTETETTSÉG, A TRAUMA ÉS A SZÜLŐI ALKOHOLFOGYASZTÁS (2000) (Adolescent Suicide, Trauma, Parental Alcohol Abuse) Addictologia hungarica Vol VIII / 2 2000

ORAVECZ R. (2002) SUICIDOLOŠKE DIMENZIJE ZANIKANJA (Suicidological dimensions of Negation) Psihološki razgledi (Horizons of Psychology 11/1 2002

ORAVECZ R. (2000) ZNANSTVENE KONTROVERZE V SLOVENSKI SUICIDOLOGIJI 80-IH LET (Scientific Controversies in the Slovene Suicidology of 80's) ANTHROPOS 2000 3/4

ORAVECZ R. (2000) A BÚCSÚLEVÉL ELEMZÉS TUDOMÁNYOS TRADÍCIÓJA AZ 50-ES ÉVEKTŐL NAPJAINKIG (Evaluation of the Suicide Notes Related Research (Since the 50's, Until Now) Addictologia Hungarica Vol 8 / 5 2000

ORAVECZ R. (2001) THE CONTENT OF SUICIDE NOTES AND THE ROLE OF NEGATION IN THE PRESUICIDAL PROCESS In: GRAD T.O. Ed. Suicide Risk and Protective Factors in the New Millenium, Cankarjev dom Ljubljana

ORAVECZ R. (2002) IDENTITY AND DEATH Medicina et Linguistica IX. 2002 május

ORAVECZ R. CZIGLER B (2002) BÚCSÚLEVÉL ÉS SZUICID SZÖVEG (2002) Medicina et Linguistica IX. 2002 május

ORAVECZ R. CZIGLER B (2001) DISCOURSE, PSYCHOLOGICAL PAIN, SUICIDE) Proceedings of Ormoz Symposium on Psychological pain 2001